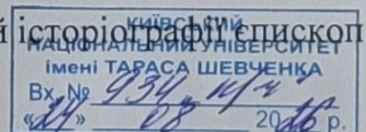

Голові разової спеціалізованої вченої ради
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктору філософських наук,
професору кафедри релігієзнавства
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
Кондратьєвій Ірині Владиславівні

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата історичних наук,
доцента кафедри історії стародавнього світу та середніх віків
історичного факультету
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Пухова Дмитра Сергійовича
на дисертацію Берегового Владислава Богдановича
«Кипріан Карфагенський у формуванні ранньої церкви»
на здобуття наукового ступеня доктора філософії
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»
за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Актуальність теми дослідження. Обрана тема дослідження є актуальною та науково значущою. Кипріан Карфагенський є важливою постаттю для розуміння особливостей розвитку християнської Церкви в середині III ст. від Р.Х. Його єпископство припало на важливі та складні події в історії християнства – гоніння римських імператорів Деція та Валеріана. Незважаючи на значний авторитет у церковних колах, цей діяч викликав суперечливі оцінки вже за свого життя: частина пастви критикувала його рішення залишити Карфаген і переховуючись керувати віряними під час гоніння Деція; Кипріан мав суперечності з римським єпископом Стефаном. У світовій історії єпископ

Карфагену викликав інтерес науковців, але все ж менший, ніж його сучасники Оріген та Тертулліан. Попри достатню кількість присвячених Кипріану наукових праць залишається багато дискусійних питань щодо поглядів та діяльності цього церковного лідера. Це і проблема відношення до «відпалих» (християн, які під час гоніння зробили язичницькі жертвоприношення, або отримували відповідні посвідчення), і погляди Кипріана щодо питань єдності Церкви та природи єпископської влади, і обставини конфлікту з Римською кафедрою. Дискусійним залишається і питання мотивації Кипріана щодо прийняття мученицької смерті, адже до цієї події він проявляв себе як доволі поміркований і практичний діяч. Важливо, що розв'язання цих проблем спирається на широку джерельну базу, зокрема власну літературну спадщину Кипріана, представлену листами та трактатами, у поєднанні зі свідченнями інших античних авторів. Отже, актуальність та важливість обраної теми не викликають сумніву.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає в тому, що автор вперше у вітчизняній історіографії здійснив комплексне дослідження раннього християнства в Римській Африці від часу його появи до середини III століття після Р.Х.; вперше в українській історичній науці цілісно проаналізував життєвий шлях Кипріана Карфагенського у контексті формування ранньої Церкви; розробив версію мотивації Кипріана Карфагенського прийняти мученицьку смерть; переклав українською мовою фрагменти листів та трактатів Кипріана Карфагенського; здійснив переклад кількох агіографічних творів, створених у регіоні Римської Африки. Також в роботі було уточнено характерні риси раннього християнства Римської Африки; причини та перебіг гоніння на християн у Римській Африці за імператора Деція Траяна; час та умови написання деяких трактатів єпископа Кипріана. Подальшого розвитку набули дослідження комунікації між ранньохристиянськими спільнотами у Римській імперії на прикладі постійного контакту Римської та Карфагенської церков; аналіз кризи III століття у Римській державі крізь призму сприйняття Кипріана Карфагенського; теза про те, що Кипріан Карфагенський не вбачав обов'язковим страждати мученицькою смертю під час гоніння на християн.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в можливості використання цього дослідження для монографій, хрестоматій та підручників, що присвячені розгляду історії християнства та ранньохристиянської Церкви, античної греко-римської цивілізації, а особливо тематиці Пізньої Античності. Дисертація може використовуватися в навчальних, освітньо-наукових, науково-дослідних установах, структурних підрозділах, сферою яких є вивчення історії та релігієзнавства, а також теологічних закладах, богословських академіях та семінаріях.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій. Наукові положення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження Владислава Богдановича є обґрунтованими та достовірними. Не викликають заперечень мета, завдання, предмет і об'єкт дослідження, його джерела та методологічна база.

Структура роботи, що складається з анотації, вступу, основної частини з чотирьох розділів, висновків та списку джерел та літератури, а також додатків, відповідає меті дослідження і дозволяє дослідити на основі джерел та спеціальної наукової літератури постать Кипріана Карфагенського, його єпископське служіння та формування системи поглядів у контексті розвитку ранньої Церкви Римської імперії.

Перший розділ присвячено огляду джерельної бази та історіографії проблеми. В роботі використана широка джерельна база, основу якої складають праці самого Кипріана Карфагенського. Важливо відмітити що автор використовує джерела мовою оригіналу (латиною), частину джерел з теми ним вперше було перекладено українською мовою. Також в роботі використовуються праці античних церковних істориків, таких як Євсевій Кесарійський, Ієронім Стридонський, Аврелій Августин, Лактанцій. Використані і нехристиянські античні джерела на зразок Діона Кассія, Геродіана та Зосими. Історіографія представлена широким колом монографій різними мовами, в тому числі українською, англійською, французькою та німецькою. Другий розділ присвячено дослідженню суспільно-політичної ситуації в західній частині Північної Африки в III ст. від Р.Х., особливостям поширення християнства у

цьому регіоні. Третій розділ дисертації містить аналіз раннього періоду єпископського служіння Кипріана Карфагенського: особливостям його сходження до єпископату та періоду гонінь на християн імператора Деція. Четвертий розділ простежує особливості діяльності Кипріана після завершення гоніння Деція і до мученицької смерті єпископа під час гоніння Валеріана.

Висновки дисертаційного дослідження в цілому відповідають поставленим завданням, є зваженими та завершеними. Автору загалом вдалося висвітлити особливості життя та діяльності Кипріана Карфагенського в контексті еволюції християнської Церкви в Римській імперії в середині III ст. від Р.Х.

Повнота викладення наукових положень, висновків і результатів в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження відображено в десяти публікаціях, серед яких чотири публікації у наукових виданнях, включених до переліку фахових видань України. Також результати дослідження були апробовані під час виступів на десятих наукових конференціях, семінарах та інших наукових заходах.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація Берегового Владислава Богдановича на тему «Кипріан Карфагенський у формуванні ранньої церкви» відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи фаховий рівень дисертаційного дослідження варто зазначити певні міркування, які виникли під час знайомства з роботою:

- 1) Назва роботи могла би бути більш благозвучною у варіантах на зразок «Роль Кипріана Карфагенського у формуванні ранньої церкви» або «Кипріан Карфагенський у контексті формування ранньої церкви»;

- 2) Висновки роботи в цілому відповідають завданням, але прямої кореляції між ними не вистачає. Висновки сформовані у хронологічному порядку і в такому вигляді частково набувають характеру переказу змісту роботи. Вони містять формулювання на зразок наступних: «Встановлено, що Кипріан народився на початку III ст. у Карфагені» (С. 228). Хоча це загальновідома інформація, яка не потребує додаткового встановлення. У висновках варто було зосередитись на вузлових дискусійних питаннях, пов'язаних з постаттю Кипріана Карфагенського (на зразок відношення до «відпалих», відношення до єдності Церкви, обставин конфлікту з Римським єпископом Стефаном) і структурувавши їх за тематичним принципом послідовно розкрити, підкреслюючи наукову новизну та особистий внесок автора дисертації.
- 3) Окремо варто відзначити версію щодо психоемоційного стану Кипріана Карфагенського як причину прийняття ним мученицької смерті. Ця ідея посідає помітне місце в концепції дослідження автора, вона презентується ним у «науковій новизні». Але по-перше, варто було детальніше пояснити саму суть версії у «новизні». А не тільки написати, що «розроблено версію мотивації Кипріана Карфагенського прийняти мученицьку смерть» (С. 19). По-друге, оскільки ця версія є особистим внеском дисертанта і не є загальноприйнятою в історичній науці, варто було максимально повно і деталізовано її обґрунтувати у висновках (С. 233-234).
- 4) Дисертаційне дослідження засноване в першу чергу на аналізі творів самого Кипріана Карфагенського, що є безперечною його перевагою. В той же момент це створює певну небезпеку певної ідеалізації головної дійової особи дослідження, подання подій з прокипріанівських позицій.
- 5) Визначення об'єктом дослідження «внутрішній та зовнішній розвиток раннього християнства у Римській Африці» (С. 15) виглядає не досить вдало і занадто інтерпретаційно. Визначення «християнської Церкви в Римській Африці» виглядало би більш вдалим формулюванням об'єкту дослідження.
- 6) В підрозділі, присвяченому характеристиці джерел варто було дати більш детальну характеристику твору «Життя Кипріана» (С. 30-31), особливо

враховуючи специфіку агіографічного жанру та значення цього твору для дослідження постаті Кипріяна.

- 7) Працю історика Геродіана (С. 35) доцільно було б залучити не тільки в англomовному, а й в українomовному перекладі авторства Ф.В. Довбищенка та П.А. Майбороди.
- 8) Використання терміну «Римська Африка» у назві другого розділу залишає певне поле для інтерпретації. Хоча автор на початку розділу пояснює, що мається на увазі саме західна частина Північної Африки (С. 60). Заміна терміну «Римська Африка» на словосполучення «провінція Проконсульська Африка» дозволило б усунути двозначність.
- 9) Частина дисертаційного дослідження, присвячена Тертулліану (С. 70-75), так само як і згадки цього автора в висновках (С. 226) виглядають не обов'язковими. Постать Тертулліана виходить за межі предмету дослідження і загалом є самодостатньою і масштабною, щоб мати можливість дослідити її паралельно з Кипріаном Карфагенським.
- 10) До аргументів щодо належності Кипріяна до провінційної аристократії (наявність зв'язків, наявність маєтку) (С. 94) варто було додати ще один. Статус Кипріяна як ритора означав, що він сам отримав риторичну освіту. В реаліях Пізньої Античності така освіта була дорогою і отримували її як правило саме представники аристократичних кіл.
- 11) Під час знайомства з роботою виявлено певну кількість одруківок та стилістично невдалих формулювань, зокрема, наступні:
 - На С. 75 замість «сугубо» краще писати «суто»;
 - На С. 84 замість «30-их рр.» слід писати «230-их рр.»;
 - На С. 93 невдало сформульоване речення «...на момент 247–248 рр. після Р. Х. Кипріан був достатньо зрілим й прожив близько половини життя...». Очевидно, малося на увазі, що Кипріан досяг середнього віку;
 - На С. 105 замість «посаду єпископа» краще писати «сан єпископа»;
 - На С. 192 і в інших місцях не до кінця зрозуміло, чому прихильники Новаціана в роботі називаються «новаціаністами», а не «новаціанами».

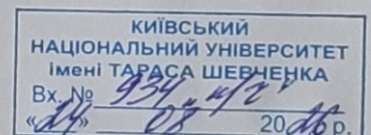
Втім, зазначені зауваження не впливають на високу оцінку проведеного дослідження та висновків автора дисертації. Їх слід сприймати, перш за все, як пораду на майбутнє в контексті можливого видання дисертаційного дослідження у вигляді монографії.

Загальний висновок. Загалом же робота виконана відповідно до встановлених вимог, на належному науковому рівні. Висновки автора науково обґрунтовані і достовірні, вони в цілому відображають основний зміст роботи. Дисертаційне дослідження Берегового Владислава Богдановича «Кипріан Карфагенський у формуванні ранньої церкви», за актуальністю, ступенем наукової новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною цінністю здобутих результатів відповідає спеціальності 032 «Історія та археологія» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261, пп. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44. Зважаючи на це, Береговий Владислав Богданович заслуговує на присудження ступеню доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Рецензент:

кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії
стародавнього світу та середніх віків
історичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

Дмитро ПУХОВЕЦЬ

Д. Пуховець
зав. кафедрою історії
стародавнього світу та середніх віків
історичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса Шевченка

24.08.2026